

GEZGİN BİR ŞAİR: ERZURUMLU EMRAH

Nuri PEKSÖZ

İnsanlık tarihinin en büyük seyyahları âşıklardır. Seyyahlar gizemli bir arayışın ardında yeni mekânlar keşfederler, yeni insanlar, yeni kültürler tanır. Bütün bu izlenimlerini eserlerinde bize anlatırlar. Âşıklar ya düşlerinde cemalini seyrettikleri bir sevgilin ardından ya da vuslatına mani olunan bir yâr ardından gurbet yollarına düşerler. Kerem ile Aslı ve Emrah ile Selvi hikâyelerinde ellerinden alınan bir yârin ardından gidiş vardır. Sümmani ile Gülperi hikâyesinde bir düşte seyredilen sevgili vardır onun hayalini ardından başlayan bir gurbet yolcuğunu görürüz. Erzurumlu Emrah'ın hayatında da böyle bir arayış görülür.

*“Sevdiğim hayâl-i vuslatın beni,
Diyar-ı gurbette hayran gezdirir.”*

Emrah, Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı bir köyde, Tanbura (Şimdiki adı Güzelyurt) köyünde doğdu. Yüzü güneş yanığı esmer bir köy çocuğu, Köy hocasından ilk derslerini alır sonra Erzurum'da medrese eğitimi gören Emrah burada Nakşî tarikatının Halidi koluna intisap eder. Onu bir seyyah eden sevgili arayışı, âşk-mecazi, büyük ihtimalle medresede eğitim gördüğü yıllarda başlamıştır. Şiirlerinde bu arayışın izleri görülür.

*“Emrahî olmazsa Hakk'tan inayet,
Akibet çekersin yüz bin nedamet,
Nefse uydun aşka kıldın cesaret,
Cenâb-ı Mevlâ'dan uyanmadın mı?”*

Aşk adeta istenmiştir. Bu nefsin arzusudur. Bu aşk arzusunda büyük pişmanlık (nedamet) vardır. Oysa Hakk, doğru bir sevgiyi, aşkın şirkine bulaşmadan sevmeyi bize kitabında öğütlemiştir. Tasavvuf, aşk yoluyla terbiyeyi seçmiş bir öğretidir. Bazı mutasavvıflar, bu yolda yürümenin kılıç üzerinde yürümek kadar zor ve çileli olduğunu söylerler. Emrah, bu yolun zor olduğunu fark etmiştir. Bu seyahat nerededir, kimedir? Aşkı mecazdan ne zaman uyanır âşıklar? Yanlış sevgilerde mutmain olmadıklarını görünce yaşadıkları nedametın acısını kim teskin eder?

Yâr diye aradıklarını kendi özünde bulan kaç âşık vardır. Kaç aşk vuslatla bitmiştir? Sorular tükenmez. Said Nuri bu konuda şöyle der: “Aşk, şiddetli bir muhabbettir. Fâni mahbuplara müteveccih olduğu vakit, ya o aşk kendi sahibini daimî bir azap ve elemde bırakır. Veyahut o mecazî mahbup, o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için, bâki bir mahbubu arattırır; aşk-ı mecazî, aşk-ı hakikîye inkılâp eder.” (Mektubat, Dokuzuncu Mektup)

Emrah, gençlik yıllarındaki şiirlerde coşkun bir lirizm üslubuyla sevgiliye duyduğu özlemi, sitemi dile getiren şiirler yazdı. Tasavvufun etkisiyle ve aldığı medrese eğitiminin ona sunduğu dünya algısıyla hikemi şiire yöneldi. Bu yönüyle Yunus Emre'ye benzer. Âşık bir dervişidir ikisi de. Bir hakikat aşığı Emrah bakalım ne söylemiş:

*“Râh-ı hakikate Âşık olanlar,
Ders-i mantık içre ezber olmalı,
Bezm-i sühendane layık olanlar,
Nutku kimya gibi cevher olmalı.”*

Yukarıda en büyük seyyahlar âşıklardır, demiştim. İnsanda ümit eder arar. Arayışlar nedense hep uzaklardadır. Uzak ülkeler, şehirler kasabalar, köyler... Emrah da Anadolu'nun birçok şehrinde hayalinde gördüğü bir sevgiliyi aramıştır. Emrah' araştırmacılara göre şu şehirlerde bulunmuştur: Trabzon, Konya, Çorum, Kastamonu, Niğde, Sivas, Sinop, Çankırı, İstanbul, Tokat (Niksar)...

Halk şiirimiz bir rüya şiiridir. Rüya motifi, bade, bu şiirin en büyük gerçeğidir. Aşk istenen bir nimettir. Yunus'un duası gibi: “İlahi bir aşk ver bana/ Kandeligim bilmiyeyim.” Emrah da bunu ister. Onun seyahatleri gurbetleri böyle başlar. Artık Tanbura köyü, anne, baba dost ve yaren çok uzaklarda kalmıştır. Unutulmuştur Emrah. Doğduğu gün adını kulağına okuyanlar, hiss-i kable'l vuku (önsezi) ile adını Emrah koymuşlardı. Emrah: “Bağrı yanık âşık,” anlamındadır. Uygurca “amrag” kelimesinden (sevgili, aziz) türediği söylenmektedir. (bkz: Ahmet Caferoğlu, Uygur Sözlüğü) Şunu da unutmamak gerekir insanda güzellik tutkusu fitrattandır.

*“Tıfl iken büyüttüm yâri sinemde,
Iş-ü işret ile sefâ-yı demde,
Sormaz hatırıma küşe-yi gamda,
Kalbim kırık, gönülüm mahzun olalı.”*

Aşk-ı mecazî onu geniş bir coğrafyayı yaşamasına sebep olur. Ruhundaki o boşluğa Trabzon'da (Değirmendere) Güleser'i koyar. Bu aşk ayrılıkla biter. Emrah olmasaydı Güleser bilinmezlikte bir kelime olarak kalacaktı. Emrah'ın ayrılıkları çoktur. Pazarkapı'daki Mazlumoğlu kahvesinde bu ayrılığı saziyla ve yanık sesiyle dile getirir. Güleser için neler söylemiştir, bilinmez.

*“Her dem yâr yüzünden fet-i bâb eyler,
Nur ile dünyayı mah-tâb eyler,
Güneş perdenir, ay hicab eyler,
Rahme gelip raz-ı didar edince.”*

Emrah'ın arayışları serap gören susuz bir yolcunun inkısarî gibiydi. Sivas'ta Mahi Hanım adında bir güzele vurulur. Niksar'da ömrünün son yıllarında evlendiği de rivayet edilir. Bu arayışlar onun yanılgılarıydı. Çünkü aşkı mecaz sadece gerçeği gösteren bir gölgeydi. Her veçhi bir ayet gibi okuyarak kemal kazanmak vardı bu yolda. Emrah derviş bir şairdi. Savruldu yollarda yanıldı ama hep aradı durdu.

Halk şairlerini topluma özellikle avama en çok tanıtan unsur onların bir hikâye kahramanı olmasıdır. Hikâye içinde yaşayan âşıklar hep gündemde olmuşlardır. Bugün de öyledir her zaman hikâyesi olan insanlar toplumlarda kalıcı ve etkin olurlar. Emrah bir hikâye kahramanı olarak var olmadı. Bu sebeple yetiştiği yörede (Erzurum'da) fazla sahiplenilen bir olmadı.

1986 yılının nisan ayında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yapılan “Erzurumlu Emrah Seminerindeki bildirisinin sonunda Prof. Dr. Saim Sakaoğlu şöyle der: ... Emrah'a Erzurumluların da Niksarlılar kadar sahip çıkacağı günleri sabırsızlıkla bekliyoruz. Bu günlerin çok uzakta olmadığına inanıyorum.” (Erzurumlu Emrah, Metin Karadağ, Ayyıldız Yayınları, s.5)

Son yıllarda modern algıyla bütün isimler ve değerler hızla tüketilmektedir. Bilmiyorum, bu beni üzen bir durum. Tüketmek başka bir şey, asıl olan anlamak ve değer vermektir.

Emrah, Nakşibendî tarikatının Halidî koluna intisap etmiş mutasavvıf şairlerdendir. Gezgin bir derviş olması çok bilinen bir özelliğidir. “Hakk şairi” olarak vasıflandırılan gezginler halk tarafından büyük saygı görmüşlerdir. Aldığı eğitim onda İslami terminolojiye hakim bir dil kurmasını sağlamıştır. Araştırmacılar onun tasavvufî şiirlerinde “yetersiz olduğunu” söyleseler de bu doğru değildir. Divan şiirinin okuyucu kitlesi farklıdır. Oysa halk şiiri avamdan oluşan bir dinleyici kitlesine sunulmaktadır. Emrah, Yunus gibi “sehl-i mümteni (Söylemesi zor anlaşılması kolay) bir üslup seçmez. Ancak halkın irfanını zenginleştiren bir hikemilik ve sadelik içinde musikiyi de kullanarak sanatını icra eder. Fuat Köprülü'nün yanlış tespitleri yüzünden Emrah yıllarca ihmal edilmiştir. Aynı zamanda hikemi şiirlerinde dilinin ağır olduğu gibi bir suçlama da yapılmaktadır. Didaktik bir kaygı varsa mutlaka öğreteceği bilginin zengin bir kavram dünyası da olacaktır. Tasavvuf zengin terminolojisi olan bir ilimdir. Bu sebeple Emrah aldığı eğitimin bir sonucu olarak şiirlerinde bu terimleri ustaca kullanmış bir şairdir.

*“Çok görüp geçirdim kurbiyet çilesin,
Fark eyledim beni Adem hilesin,
Ta Tıfildan beri felek sillesin,
Yiye yiye Emrah üstat olmuşam”* (bknz. Erzurumlu Emrah, Metin Karadağ, Ayyıldız Yays.127)
Emrah tasavvuf yolun da “seyr-ü sülukunu tamamlamış kurbiyet çilesini çekmiş bir şairdir.

*“Gündüz şeriatin icrasındayım,
Gece hakikatin sevdasındayım,
Sanki iki derya ortasındayım,
Ne gündüzüm belli, ne gecem belli.”*

Gündüz şeriatın yükümlü kıldığı bir zahir ve gece Melami meşrep bir sırrı yaşayan şair iki derya ortasında olduğunu (berzah) söylerken tasavvuftaki derinliğini, bu alanda rasih (ilimde derinleşmiş) olduğunu bize ifade eder. Bu iki derya (berzah) öncelikle Kuran-ı Kerim'de bir ayete işaret eder. “*Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerinininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, bir 'hicr-i mahcur' (çift yönlü bir engel) koyan, O'dur (Allah'tır).*” (Furkan, 53) Emrah, bu yolda üstat olmuştur. Emrah'ı unutulmaktan koruyup nağmelerini bize kadar getiren onun sanatının gücüdür. Kurgusal olmayan bir şiir dili; yaşanmışlığın verdiği o incelik, kavramsal zenginlik içinde sunulan irfan o sesin bize kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Halk edebiyatında çığır açan şairlerdendir. “Emrah kolu” adı verilen bu okuldan birçok önemli şair yetişmiştir. 19 yüzyılın ve Türk edebiyatının büyük şairi Emrah, hep sofralarımızda olacaktır. Bir düş şairi, bir irfan şairi, bir gezgin ozan, aşk adam Emrah...